

KVALITETA SVAKODNEVNOG ŽIVLJENJA U PROSTORU

Dušica Seferagić

Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu

Primljeno: 15. 02. 1993.

Sažetak

Autorica, na temelju novije literature, analizira suvremene promjene u globalnom prostoru. S jedne strane prostor se "globalizira" (globalističke teorije), a s druge strane "lokalizira" (lokalističke teorije). Promjene izazvane fleksibilnom akumulacijom zahtijevaju sposobnost brze prilagodbe u proizvodnji, radnoj snazi i prostoru. Da bi ušao u globalne promjene, prostor mora biti bazično urbaniziran, premda to nije dovoljno. Restrukturacija kapitalističkih zemalja odražava se i na tranziciju ex-socijalističkih zemalja. Hrvatska pripada zemljama u tranziciji. Da bi uhvatila "razvojni vlak", mora ostvariti osnovne razvojne pretpostavke u prostoru. Jedan je od njih i ravnomjerno razvijena osnovna kvaliteta svakodnevnog života u prostoru. Ona se može istražiti nekolicinom sintetskih indikatora, kao što su: opremljenost, dostupnost, mogućnost izbora, informiranost, sigurnost te mogućnost odlučivanja na svim razinama: od cijele države, regija, naselja, preko stambene okolice i samog stana. Karakter fleksibilne akumulacije ne daje joj vremena da se previše bavi zaostalim krajevima, te je stoga osnovna razvijenost pretpostavka ulaska u tokove globalnog razvoja.

Kada se u društvu događaju izuzetne promjene, sociolozi imaju sreću prisustvovati eksperimentu, načelno zabranjenom u društvenim znanostima. U tom vremenu u kojemu oni kao ljudi sudjeluju, teško je, ali vrijedi, pokušati odvojiti osjećaje od objektivnog promatranja, razumijevanja i objašnjenja. U ovom tekstu, premda duboko potresena ratnim razaranja i ljudskom mržnjom, pokušat ću razmišljati o prostoru Hrvatske kao dijelu svjetskog prostora i o promjenama koje bi se u njoj, zbog toga, mogle dogoditi. Kako prostor Hrvatske nije puki objekt vanjskih sila, nego njegov razvoj uvelike ovisi o vrijednostima i ponašanju domaćih aktera, dužnost je svakog znanstvenika koji se prostorom bavi promišljati neke od ciljeva razvoja.

Uvod

Društvene promjene u prostoru u posljednja su dva desetljeća korjenite i brze. One, dakako, ne obuhvaćaju sav svijet na isti način i u istoj mjeri. Zemlje što kasne u razvoju velikim se dijelom prilagođuju interesima svjetskog kapitala, a manjim se dijelom mijenjaju zbog endogenih činilaca. Bivše realsocijalističke zemlje doživljuju još burnije i brže promjene od zemalja inicijatora razvoja. Ukratko, može se reći da su kapitalističke zemlje u fazi restrukturacije, a zemlje bivšeg socijalizma u fazi tranzicije. Rano je govoriti o tome je li posrijedi izuzetna povijesna faza prijelaza socijalizma u kapitalizam ili u neki novi društveni ustroj. Tranzicija ipso facto uključuje i restrukturaciju cijelog društva. Uspoređujući ta dva svijeta, može se ustvrditi da su posrijedi bitno različita društva, da ex-socijalističke zemlje kasne u fazi za kapitalističkim zemljama, te da promjene vode njihovoj konvergenciji.

Osnovna razlika među tim društvima bila je u glavnim i sporednim regulatornim mehanizmima: tržištu koje korigira država u kapitalizmu, odnosno državnom planiranju s primjesama tržišta u socijalizmu. Kašnjenje u razvoju socijalističkih zemalja očituje se na svim planovima, uključujući radanje samosvijesti o nacionalnom identitetu, odnosno bolje reći o promjenama u smjeru njegove realizacije. Konvergencija se očituje u razvoju (usponima i krizama) države blagostanja s nizom socijalnih mjera u kapitalizmu kao i postupnom razvoju tržišnih odnosa i državne deregulacije u ex-socijalističkim zemljama. Ona se danas još više očituje u tome što se oba tipa društava: ona u restrukturaciji i ona u tranziciji, ponovo priklanjaju tržištu, deregulaciji i privatizaciji. Promjene u kapitalističkom svijetu, što ih pokreću dobro poznati zakoni kapitala koji teži za širenjem i profitom, ne dopuštaju zemljama koje kasne da naprosto preslikaju ono što se na Zapadu događalo kada se kapitalizam radio, već moraju preskočiti neke faze i odmah se uključiti u isti tip restrukturacije. U prvom redu stoga što su promjene globalne, socijalne, i sve one koji se ne mogu prilagoditi ostavljaju po strani razvoja.

Istovremeno s promjenama u društvu zbivaju se i promjene u njihovoj interpretaciji, koje se tiču prije svega društvenih znanosti. Dekomponira se strukturalna analiza (D. Harvey, 1989.), rađaju se neki oblici neomarksizma (D. Massay, 1985., A. Komayashi, S. Mackenzi, 1989.), a u zemljama u tranziciji marksizam nestaje u svakom svom tragu. Osnovna rasprava odvija se između "lokalističkih" (na bazi teorije fleksibilne akumulacije) i starijih, "globalističkih" teorija (H. Silver, 1992.). Između tih "ekstremističkih pristupa" pojavljuju se pomirbene teorije, kakva je npr. teorija "neo-Marshallovih čvorova" u globalnoj mreži (A. Amin, N. Thrift, 1992.). U Sloveniji se problemom odnosa globalnog i lokalnog dugo bavio Z. Mlinar (1992.).

U čemu se, ukoliko, sastoji restrukturacija u zemljama razvijenog svijeta? Najopćenitiji naziv za novo razdoblje je postmodernizam, široka sintagma koja pokriva raznolike promjene, od ekonomskih, političkih, socijalnih i

prostornih, do kulturnih, psiholoških, umjetničkih. Analitičari društva služe se još pojmovima: postfordistička faza (Kobayashi, 1989.), obrnuti fordizam (Mackenzie, 1989.), fleksibilna akumulacija (S. Harvey, 1989.), fleksibilni proizvodni sistem (A. Scott, 1989.).

Osnovne karakteristike te faze jesu promjene u organizaciji kapitala izazvane cikličkom krizom i recesijom, onom iz sedamdesetih i osamdesetih godina. Kapital se mora prilagoditi novim zahtjevima proizvodnje, potrošnje i prostorne distribucije, on mora biti fleksibilan.

Restrukturacija izaziva niz promjena u socijalnoj i socio-prostornoj sferi. Poznate su pritom strategije: racionalizacija rada i kapitala i prostorna raspršenost. Kenzijanska država blagostanja ustupa pred neoliberalizmom. Da bi se zadovoljila dva osnovna uvjeta: brzina i prilagodljivost, s aspekta prostora, potrebne su neke pretpostavke:

- privlačnost prostora zahtijeva njegovu potpunu infrastrukturnu opremljenost (odnosno urbanizaciju), da bi "globalna tvornica" (Kobayashi, 1989.) izabrala bilo koje mjesto koje joj odgovara;
- izuzetnu mobilnost radne snage, bilo da se prostorno premješta za poslom, bilo da dopunjuje naobrazbu za drugi tip rada.

Ako se svjetski kapital brzo seli s mjesta na mjesto, onda on nema vremena svaki put ispočetka civilizirati sredinu u koju se smješta. Isto tako, ako dovodi radnu snagu sa sobom, njoj treba određena razina života. To na određen način znači unifikaciju uvjeta života u najširem smislu, prepoznatljive i lako savladive kodove komunikacija i življenja. "Egzotični" i "autentični" kulturni elementi - da, ali samo ako ne priječe razumijevanje i ne traže promjenu načina života.

Za tu vrstu spoja potrebna je i visoka razina naobrazbe, prilagodljivosti i spremnosti na suradnju nacionalnih, regionalnih i lokalnih elita. O njima ovisi hoće li olakšati pristupačnost svjetskom kapitalu, ili će je otežati, a time i isključiti svoju zemlju iz globalnih tokova razvoja.

Ove "idealne" pretpostavke za "globalnu tvornicu" (pri tome se ne misli samo na proizvodnju), naravno, ne postoje svagdje, čak ni u najrazvijenijim zemljama. Posljedice neprilagodivosti brzini i tipu promjena očituju se u porastu nezaposlenosti, razvoju sive (neformalne) ekonomije preživljavanja, propadanju i napuštanju mnogih područja i naselja.

Brojna je literatura o starim industrijskim gradovima žrtvama restrukturacije moderne proizvodnje. Takve zalazeće ("sunset") zone nastaju relativno brzo, isto kao i uzlazeće ("sunrise") zone, koje naglo procvjetaju zahvaljujući nekom od niza pokretačkih čimbenika, tzv. okidača (engl. trigger).

Problemi prilagodbe postoje u još mnogo većoj mjeri u zemljama u razvoju. Nije bez razloga sedamdesetih godina rođen zahtjev za Novim ekonomskim poretkom koji bi sve sudionice globalne ekonomije trebao tretirati kao

ravnopravne partnere (P. Dicken, 1986.). Isti problem nalazi se sada i pred zemljama u tranziciji. Naivno je, međutim, očekivati kapitalizam s ljudskim licem, realnije je očekivati diferencirani interes kapitala u nekim regijama ex-socijalističkog svijeta, koji će usput razvijati i elemente kvalitete života jer su i njemu samom potrebni; najrealnije je očekivati kombiniran razvoj, od eksploatacije, preko pomoći, do zaborava. Zaborav će pogoditi područja neprilagodena novom tipu razvoja.

Amin i Thrift (1992.) ističu osobine globalizacije prostora u kojoj velike korporacije i njihove mreže upravljaju promjenama u prostoru. Iako su te korporacije nužno prostorno decentralizirane, time one ne ispuštaju kontrolu iz ruku ključnih aktera.

Takoder, centri ostaju centri, jer su potrebni za niz integrativnih funkcija: autoritet, interakciju, socijabilnost, inovacije...

Isto tako P. Dicken (1986.) upozorava da su, uz transnacionalne kompanije, glavne institucije nacionalne države, koje su teritorijalno ograničene. I premda su korporacije primarno ekonomske institucije, a države -političke, oba tipa institucija imaju i ekonomsku i političku ulogu. "Nevidljivo carstvo" transnacionalnih mreža ipak je ograničeno i uvjetovano političkom moći država.

Na interurbanoj razini javlja se izrazita kompeticija među značajnim gradovima za mjesto u "atlasu svjetskih gradova". Oni se međusobno bore za mjesto u internacionalnoj podjeli rada, za privlačenje moderne proizvodnje, za centre potrošnje, posebno elitne, za kontrolne i komandne pozicije, a svakako i za dotok kapitala u njih (D. Harvey, 1989.).

Na intraurbanoj razini "menadžerski grad" restrukturira se u "poduzetnički grad". Mijenja se njegovo lice, organizacija, sadržaji, socijalna struktura. Ponovo se vraćaju teme kvalitete života, a s obzirom na već postignutu elementarnu razinu, one koje se tiču "simboličnog kapitala": elitne zabave, prestiža i dokolice bogatih slojeva (gentrifikacija, centri zabave) no ništa manje i njihove kontrole prostora. Viši slojevi upravljaju prostorom zahvaljujući svojoj mobilnosti (ne ovise o njemu), vlasništvu te položaju u kontrolnim funkcijama.

Niže klase, zarobljene prostorom, vezanije uz njega, bez mogućnosti kontrole, druga su strana iste slike - njezin negativ. Fleksibilna akumulacija u većim gradovima čini siromašne slojeve još nesigurnijima, ugroženijima, ako država na neki način ne zaštiti njihova prava i ako se oni samoorganizirano ne uspiju izboriti za druga (npr. squatteri).

Veliki i bogati gradovi svijeta, otkrivaju kao na dlanu tu nevjerovatnu nejednakost ljudi u, praktički, istom prostoru. U zemljama bivšeg realsocijalizma tranzicijsko razdoblje trpi od mnogo sukoba i pogrešaka. Mnoge započete reforme (npr. stambena) pokazuju se neuspješnima, bilo stoga što su poduzete kao partikularne, bilo zato što su obična opozicija prethodnom ili pak doslovno imitiranje tudeg. Tranzicija očito zahtijeva specifične

strategije, koje ne mogu preslikavati kapitalističke primjene, ali im se moraju prilagoditi one zemlje "sretnice" koje je zapadni kapital našao zanimljivima za investiranje.

Osnovni procesi državne deregulacije, pojačanja uloge tržišta i privatizacije postaju dominantni, iako još ne sasvim, zapadni analitičari upozoravaju svoje istočne kolege da tržište i privatizacija donose svoje probleme, uz ostalo i nove socijalne nejednakosti. Prostorne također. Neka područja i gradovi, ili neki tipovi djelatnosti u njima, bez državne podrške i bez interesa kapitala naglo propadaju u fizičkom i u socijalnom smislu. Zbog izrazite statičnosti bivših socijalističkih društava, mogućnosti prilagodbe, u smislu restrukturacije tipa djelatnosti ili prekvalificiranja radne snage, mnogo su sporije nego na Zapadu.

Koji će se to pokretački čimbenici naglo zainteresirati za neku djelatnost ili područje, teško je unaprijed predvidjeti, ali ih treba očekivati i biti spreman za njih. Na taj način "raspršenost" interesa fleksibilne akumulacije tjera praktički sva područja da stvore materijalne i ljudske pretpostavke za ulazak u igru, bilo frontalno bilo bočno. Pritom se ne misli samo, primjerice, na prirodne pretpostavke.

Kao što se na zapadnoj interurbanoj sceni bore svjetski gradovi za prestiž i za podjelu važnih uloga, u tu igru ulaze i gradovi Centralne Europe. Tako je očita borba između Budimpešte i Praga za centralnoeuropsku metropolu. Ti se gradovi, očigledno, dosta uspješno prilagođuju interesima stranih ulagača, zapostavljajući (zasada?!) svoje brojne probleme, vidljive čim se napuste zone interesa, u pravilu centar grada, tj. stara restaurirana jezgra.

Neosporne su promjene u društvu i prostoru na globalnoj razini, u društvima i prostorima kao političkim, ekonomskim i sl. podcjelinama. Neosporne su promjene i u analizama tih promjena. Kao i obično, treba biti pažljiv prema svim generalizacijama u društvenim znanostima. Ako su postmoderne promjene i dominantne, one nisu nužno dominantne svagdje i na isti način. Zapadocentrične analize, a one su neosporno dominantne, teže tome da cijeli svijet promatraju kroz svoje naočale. Treba ih dakle uzeti s rezervom, ali ne i odbijanjem, tako uvriježenim među iskomplesiranim malim i zaostalim znanstvenim sredinama. ("Mi smo nešto posebno"). Navedene promjene i analize treba shvatiti kao tendencije. Druga je stvar vrijednosnih odluka, da li se u njih uključiti ili ne (i s kojim pravom). Te odluke izlaze iz djelokruga znanosti, one su prije svega političke.

Među društva u fazi tranzicije svakako spada i Hrvatska. Njezin je položaj, usprkos nizu atraktivnih elemenata, nezavidan. Ona se još smatra nesigurnom zonom, zbog čega većina ulagača ne želi riskirati. Usprkos činjenici da je u bivšoj Jugoslaviji Hrvatska bila među razvijenijim republikama, njezina razina razvijenosti (a posebno urbaniziranosti) nije bila europska, pa ni razina nekih realsocijalističkih zemalja. Njezin razvoj (modernizacija bez modern) podlijegao je svim onim nedaćama kojima su podlijegala društva s centralnoplanskom privredom. U prostoru, usprkos relativno dobro razu-

denoj naseljskoj mreži s četiri velika grada (umjesto jednim), očitovali su se brojni problemi, poput deagrarizacije potencijalno bogatih poljoprivrednih krajeva, njihove niske urbaniziranosti, zapostavljenosti i nerazvijenosti cijelih regija (čak i onih koje su doprinosile općem bogatstvu - otoci kao turistička područja), provincijalizacije mnogih manjih gradova usprkos njihovim prednostima, nerazmjera urbane infrastrukture i stanovništva većih gradova.

"Rupe" u kvaliteti življenja, kako pokazuju naša i druga istraživanja, očitovale su se posvuda na ovaj ili onaj način. Ti nedostaci najviše su pogadali nerazvijena i ruralna područja, te niže društvene slojeve.

Uza sve spomenuto, drastične promjene doživjela je Hrvatska tijekom rata, čije su posljedice za preživljavanje, a da se o kvaliteti življenja i ne govori, nesagledive. Uz rad ide i ekonomsko nazadovanje. Ako se tako može reći, upravo rat i ekonomska kriza morali bi biti oni pokretački elementi koji bi već započetu tranziciju natjerali na brzinu i fleksibilnost. No smjer, intenzitet i kvaliteta promjena nisu unaprijed zadani. O tome će odlučiti egzogeni i endogeni činitelji, u prvom redu elite koje donose odluke.

U ovom trenutku, u Hrvatskoj je najaktualnija tema prostorne organizacije u pravnom i upravnom smislu (općina, županije) i u ekonomskom, socijalnom, ekološkom i kulturnom smislu (regije). Sva složenost te organizacije vidljiva je i u političkim i u znanstvenim raspravama (vidi npr. "Društvena istraživanja", I, 1/1992.). Te rasprave upućuju na množinu i nesklad mogućih kriterija za definiranje prostornih jedinica. Jedan takav kriterij, tijesno povezan s ulaskom u globalne procese razvoja, neosporno je sintetski kriterij kvalitete svakodnevnog življenja u prostoru. Svaki smisleno omeđen prostor trebao bi imati pretpostavke za zadovoljavanje barem osnovnih svakodnevnih potreba svojih stanovnika. Tako A. Scott (1989.) kaže: "Svaki je taj pojedinačni prostor poprište polariziranog kompleksa proizvodnih aktivnosti u razvoju, fenomena lokalnog tržišta rada i društvenog života, u kojem svaki element (uključujući obrazovne institucije, stambene četvrti, aparat lokalne vlade i drugo) na ovaj ili onaj način doprinosi cjelokupnom procesu lokalne teritorijalne reprodukcije" (str. 97, 98).

Struktura kvalitete svakodnevnog življenja (elementi za izradu indikatora)

O kvaliteti življenja u svijetu i u nas pisano je već sasvim dovoljno pa ne treba ponavljati poznato. Bitna razlika između razvijenih zemalja jest u tome što je ta tema danas vezana uz više slojeve i suptilnije indikatore, dok se u zemljama koje kasne u razvoju još uvijek radi o osnovnim uvjetima života, a ponegdje i o pukom preživljavanju. Osnovna osobina kvalitete svakidašnjeg življenja jest njegova cjelovitost. To znači da ona obuhvaća sve ono što

čovjekov život sadrži u jednom običnom danu: stanovanje, putovanje, rad, školovanje, oblačenje i prehranu, održavanje zdravlja, te zadovoljavanje kulturnih, zabavnih i rekreativnih potreba. Pretpostavlja se da bi čovjek morao imati mogućnost da sve te potrebe zadovolji u mjestu življenja (ili rada, ako komutira). Ako nema tu mogućnost, da ih na lak i brz način može zadovoljiti nedaleko svog mjesta stanovanja. Ako tome nije tako, struktura svakodnevnice je ozbiljno narušena, pa se ona otežano održava ili, češće, reducira.

Dosadašnja istraživanja (D. Seferagić, 1992.) pokazuju da stanovnici gradova na lakši ili teži način mogu zadovoljiti sve osnovne potrebe (što se tiče prostorne dostupnosti), dok je struktura seoske svakodnevnice umnogome ograničena, tj. sela nisu dovoljno urbanizirana.

Ako ovu spoznaju povežemo sa osobinama restrukturacije u razvijenim zemljama, koja teži globalizaciji, onda postaje jasno da poduzetnički interes zaobilazi nedovoljno spremna područja, te stvara enklave razvoja ondje gdje mu odgovara. Ovo se tiče podjednako sela i gradova. Zaostala sela ne mogu privući ni domaći interes za njihovom obnovom i razvojem poljoprivrede, a kamoli strani.

Opremljenost

Osnovni opći skup indikatora urbaniziranosti nekog područja, tj. kvalitetne svakodnevnice jest opremljenost elementima za svakodnevni život. Ta opremljenost pokriva nekoliko razina od mreže naselja, pojedinog naselja, četvrti u kojoj se stanuje, do razine domaćinstva (gospodarstva).

Opremljenost domaćinstva u nekim istraživanjima (D. Seferagić, 1992.) klasificirali smo u elementarnu (kvaliteta i opremljenost stana osnovnom infrastrukturom), srednju (tzv. strojevi koji štede ljudski rad laboursaving devices), te luksuznu (stvari o kojima ne ovisi život, ali ga oplemenjuju i kultiviraju). Opremljenost domaćinstva nekim elementima (kao TV, radio, HI-FI, video) može nadoknaditi slabiju urbaniziranost naselja, iako su u selima, npr., i domaćinstva i naselja lošije opremljena od gradskih.

Opremljenost stambene okoline (na 15 minuta hoda) izuzetno je važna za svakodnevni život, a obuhvaća njih institucija i prostora potrebnih za svakodnevno funkcioniranje. U istom istraživanju (ibid.) ispitali smo niz elemenata opremljenosti: od institucija osnovnog obrazovanja, osnovne zdravstvene zaštite, raznih usluga i javnog transporta, do nekih kulturnih i vjerskih institucija. Ispitali smo i ekološke uvjete stanovanja: zagađenost vode, zraka i buku. Ovi su se elementi opremljenosti izrazito razlikovali među naseljima, pa ih smatramo važnim indikatorima kvalitete života.

Opremljenost naselja, uz navedene, obuhvaća mnogo širi spektar ustanova i prostora koji se ne upotrebljavaju svakodnevno, ali uvijek moraju biti dostupni u slučaju potrebe.

U jednom starijem istraživanju (V. Popovski, D. Seferagić, A. Stojković, 1987.) ispitivali smo opremljenost svih gradskih naselja u Hrvatskoj institucijama uprave, zdravstva, socijalne zaštite, naobrazbe i znanosti, kulture, zabave i religije, sredstvima masovnih komunikacija, sporta, rekreacije, usluga u najširem smislu (od samoposluga do specijaliziranih trgovina i sl.), te javni promet i komunikacije. Opremljenost ovim ustanovama bila je u najužoj korelaciji sa stupnjem centraliteta, iako su mnoge ustanove nedostajale tamo gdje su u hijerarhiji naselja morale biti.

Uz opremljenost kao puki popis, tijesno su vezane dvije stvari: kvaliteta elemenata opremljenosti i njihova upotreba od strane korisnika. Tek taj trokut daje punu sliku opremljenosti kao elementa kvalitete života.

Dostupnost

Sama po sebi opremljenost nema značenja ako se ne ispita i dostupnost na svim razinama od individualne do mreže naselja. Po svom karakteru dostupnost je u prvom redu vezana uz ekonomski aspekt (može li netko kupiti ili pribaviti ono što se nudi), socijalni aspekt (kojoj socijalnoj grupi pripada), kulturni (koju vrstu potreba razvija), ali i za prostor. Kao što naglašavaju navedeni strani autori, za bolje stojeće i moćnije slojeve ne postoji prostorna nedostupnost, jer su oni mobilni. Prostorna nedostupnost pogađa niže slojeve, jer su oni statičniji u prostoru.

Usprkos prioritetu navedenih aspekata, prostorna dostupnost ipak povećava šanse i onima slabije ekonomske moći, jer, u slučaju potrebe, lakše stignu do suda, bolnice, jeftinije im je školovati djecu i sl. Prostorna dostupnost u cijelom spektru opremljenosti najveća je u većim gradovima, a najmanja u selima. Moguće je naravno da veličina grada često zahtijeva mukotrpno putovanje s kraja na kraj da bi se obavio kakav posao, otišlo u prirodu, u kazalište i sl. Posebno je to izraženo u centralistički koncipiranim gradovima, gdje su sve važne funkcije smještene u centru tako da stanovnici rubnih područja uistinu moraju putovati u grad da bi zadovoljili mnoge potrebe. Pa ipak se takva nedostupnost ne može mjeriti s onom kakvu nalazimo u nerazvijenim krajevima i malim mjestima, slabo povezanim s većim centrima.

Za kvalitetu svakodnevnog života određena disperznost i policentričnost u prostoru povećava dostupnost kao element kvalitete svakodnevnog života.

Izbor

Nešto rafiniraniji, ali nezaobilazan i za osnovne analize indikator kvalitete života jest mogućnost izbora. Kakav posao izabrati, gdje stanovati, u koju školu ili vrtić slati djecu, kojem liječniku ići, koji film ili predstavu gledati, kamo otići u šetnju i sl. svakako pripada civilizacijskim tekovinama.

Mogućnost izbora raste proporcionalno ekonomskom statusu, socijalnom položaju, obrazovanju i kultiviranosti, ali svakako i opremljenosti mjesta stanovanja. I opet, veći gradovi pružaju veći izbor, te su oni trajno privlačni brojnim stanovnicima, posebno mladima, da se dosele u njih.

Dokle god je mogućnost izbora mala ili je nema u manjim naseljima, imigracije u veće gradove neće se moći spriječiti nikakvom politikom. Razvijene zemlje pokazuju da tek urbaniziranjem cijelog prostora prestaje pritisak na velike gradove.

Informiranost

Informiranost je danas, jedan od elementarnih uvjeta kvalitete življenja. Ona je najuže vezana uz izbor. Dobro informirana osoba, ako za to ima mogućnosti, može uvijek učiniti najbolji izbor.

Ako izostavimo osnovna sredstva masovnog informiranja (radio, TV i najtiražnije novine), koja su se proširila posvuda te nisu više indikator daljeg razvoja, ostaje još niz načina i sredstava informiranja (od obrazovnih institucija, do uključivanja kompjutorom u neku svjetsku mrežu). Njihova je dostupnost, uz ostalo, i prostorno determinirana. U manjim mjestima manje su mogućnosti informiranja, u većima veće. Ovakva konstatacija manje stoji za razvijene zemlje, gdje

prostor više nije prepreka informativnoj opremljenosti, već je to prije socijalni položaj, naobrazba i kultura. Ali, u manje urbaniziranim zemljama, gdje su razlike među naseljima velike, a povezanost loša, informiranost, što se prostora tiče, ostaje privilegijom stanovnika većih gradova.

Sigurnost

Važan element kvalitete svakodnevnog života jest sigurnost. Sigurnost je također slojevit indikator, od pravne, ekonomske, socijalne i sl. do prostorne sigurnosti.

U Hrvatskoj je zbog rata sigurnost, kao elementarna ljudska potreba, najugroženija. Poginuli, ranjeni, raseljeni, uništena naselja, domovi i infrastruktura govore o velikoj nesigurnosti. Na njih se nadovezuje niz nesigurnosti izazvanih ekonomskom krizom, ali i tranzicijom i restrukturacijom. Zbog niza reformi, ljudi ostaju bez posla, novaca, stanova, a jedan dio i bez osnovnih građanskih prava (ako nisu dobili domovnice i putovnice).

Tradicionalna prostorna sigurnost vezana uz selo i manja naselja, a nesigurnost u velikom gradu sasvim se promijenila. Kolone izbjeglica i prognanika došle su tražiti sigurnost u veće gradove, jer su upravo u manjim naseljima bile izložene svim zamislivim efektima rata.

Takoder su brojna naselja u graničnim područjima i područjima pod okupacijom postala sasvim nesigurna za život.

Nesigurnost u prostoru izazvala je vilike migracijske valove i sasvim promijenila demografsku sliku Hrvatske. Sve dok se, uz sve elemente potrebne za svakodnevni život, ne postigne sigurnost u prostoru, bit će vrlo teško uspostaviti prijašnji demografski balans.

Odlučivanje

Elementi kvalitete života mogli bi se nabrajati u nedogled. U naporu da se taj pojam strukturira i da se stvori mreža relevantnih indikatora, treba izabrati samo najvažnije.

Stoga ovom "popisu" dodajemo još element odlučivanja o sebi, svojoj užoj i široj zajednici. Formalno i neformalno odlučivanje vezano je velikim dijelom uz teritorijalne razine: državu, županije, kotare, općine, lokalne zajednice, kućne savjete...

Većina stanovnika odlučuje isključivo indirektno prilikom izbora. Što su razine odlučivanja više, to je njihov utjecaj manji.

Medutim, ni na razini naselja ili lokalne zajednice odlučivanje nije osobito razvijeno. Ono je, dakako, u prvom redu vezano uz stupanj demokratičnosti određenog društva. U svijetu, osim niza formalnih institucija postoje i brojne interesne grupe koje se osobito angažiraju u mjestima svoga življenja upravo oko pitanja kvalitete života: od ekoloških tema do interesa neke ulice, ili čak kuće. Ove urbane borbe (M.Castells) ili grassrcots pokreti (M.Castells) često poprimaju politički dimenziju.

Tablica I.
ELEMENTI

Razine	Opremljenost	Dostupnost	Izbor	Informiranost	Sigurnost	Odlučivanje
Mreža naselja, općina, županija ili sl.	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -
Naselje	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -
Kvart	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -
Domaćinstvo (stan)	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -

Bez mogućnosti odlučivanja o svojoj užoj i široj okolini življenja ne može se govoriti da je postignuta cjelina kvalitete svakodnevnog življenja.

Ako ukrstimo prostorne razine i elemente kvalitete svakodnevnog življenja, dobivamo, za početak, jednostavnu tablicu. Koliko će u njenim poljima biti pluseva ili minusa, određuje i kvaliteta življenja u prostoru.

Ovakva struktura kvalitete svakodnevnog življenja i izbor elemenata za izradu indikatora jedna je od mogućih. Nedefinibilnost pojma i sveobuhvat-

nost prostora dopuštaju i niz drukčijih kombinacija. Treba naglasiti još jednom da će svi ovi elementi (uz niz drugih) imati krucijalno značenje pri definiranju budućnosti prostora Hrvatske i njenog uključivanja u razvijeni svijet, koji se nemilosrdno i sam mijenja i postavlja visoke zahtjeve budućim članicama svjetske zajednice. Hrvatska je mala zemlja. Premala da bi mogla zapostaviti neke svoje teritorije, to više što gotovo svi oni, na ovaj ili onaj način, imaju razvojne mogućnosti. Jedan od načina da se ujednače osnovni uvjeti života i razvoja cijelog teritorija (osnovni, ne oni razlikovni) jest i zauzimanje za ostvarenje koncepta kvalitete svakodnevnog življenja. Jednim dijelom, inicijalno možda najvećim, pristup kvaliteti uređenja prostora bit će zadaćom domaćih znanstvenika da daju znanstvene osnove i donosilaca odluka da donesu optimalne odluke.

Bilješka

¹ Kapitalizam i socijalizam koriste se u ovom tekstu kao pojmovi koji na sažet način određuju karakter ta dva tipa društva: prevlast kapitala ili državno planiranje.

Literatura

1. Harvey, David, *The Urban Experience*. Basil Blackwell, 1989.
2. Massey, Doreen, *Spatial Divisions of Labour*. MacMillan, 1984.
3. Kobayashi, Audrey, Mackenzie, Suzanne (Ur.), *Remarking Human Geography*. Unwin Hyman, 1989.
4. Chisholm, Michael, David, Smith (Ur.), *Shared Space: Divided Space*. Unwin Hyman, 1990.
5. Silver, Hilary, *A New-Urban and Regional Hierarchy? Impact of Modernization, Restructuration and the End of Bipolarity*. *IJURR*, vol. 166 (1992.) u. 4.
6. Ask, Amin, Nigel, Thrift, *New-Marshallian Nodes in Global Networks*. *IJURR*, vol. 16 (1992.) u. 4.
7. Mlinar, Zdravko (Ur.), *Globalization and Territorial Identities*, *Regional Studies*, Averbury, 1992.
8. Dicken, Peter, *Global Shift*. Paul Chapman Pub, 1986.
9. Država, regije, regionalni razvoj. U: *Društvena istraživanja*, I (1992.), br.1.
10. Seferagić, Dušica, *New Housing Policy and Quality of Housing Conditions in Croatia. Referat za konferenciju Housing Policies and Housing Programms, Orientations, Strategies and Evaluations, Lisabon, October 1992. (rezultati istraživanja: Socijalna struktura i kvaliteta života, IDIS, 1990.)*
11. Popovski, Vesna, Seferagić, Dušica, Stojković, Andreja, *Mreža naselja SR Hrvatske*. IDIS, 1987.
12. Scott, Allen, *Fleksibilni proizvodni sistemi i regionalni razvoj*. *Kulturni radnik* (1989), br.2.

Summary

THE QUALITY OF EVERYDAY LIFE IN SPACE

Dušica Seferagić

Using newer literature, the author analyses contemporary changes in global space. On the one hand space is "global" (global theories) and on the other "local" (local theories). Flexible accumulation demands rapid adaptation in production, labour and space. If it is to participate in global changes a country's space must be basically urban, although this is, of course, not enough. Restructuring in capitalist lands, where both endogenous and exogenous factors of change are at work. Croatia is a country in transition. The author considers that Croatia must fulfill basic developmental preconditions if it is to catch the "train of development". One of them is the uniform spatial development of basic qualities of everyday life. This can be expressed through several synthetic indicators, for example: degree of equipment, accessibility, possibility of choice, level of information, security, and the possibility of decision-making on all levels: from the state as a whole, regions, settlements, through the residential community, to the flat or house itself. The character of flexible accumulation leaves little time for concern with backward regions. Thus a level of basic development is a precondition for entering the currents of global development.